

TÚL A KÉMIAŊ

Állattartási egyenlőtlenségek

A gazdasági egyenlőtlenségek átlagos mértéke, amelyet ma a leggyakrabban a Gini-együttható segítségével adnak meg, minden társadalom fontos jellemzője, de archeológiai kutatásokból elég nehéz megbecsülni az értékét. A korábbi próbálkozások általában sírokból talált tárgyakon vagy egy adott helyen nehezen hozzáférhető árucikkeken alapultak. Egy közelmúltban publikált tanulmányban egy társadalom lakóhelyeinek méreteiből becsülték meg a Gini-együtthatót, majd kimutatták, hogy ez jelentősen korrelál a háziállat-tartás, illetve a földművelés elterjedésének mértékével. Meglepő, hogy a kőkorszakban igen markáns különbséget tapasztaltak az amerikai kontinens és Eurázsia között. Az Atlanti-óceántól keletre sokkal több volt a nagy testű, háziasítható állat, s ez kedvezett a vagyonfelhalmozásnak, így a gazdasági különbségek kialakulásának.

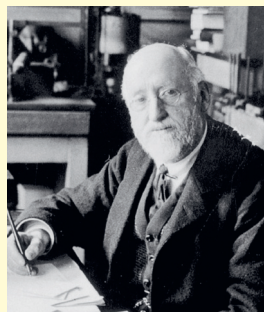
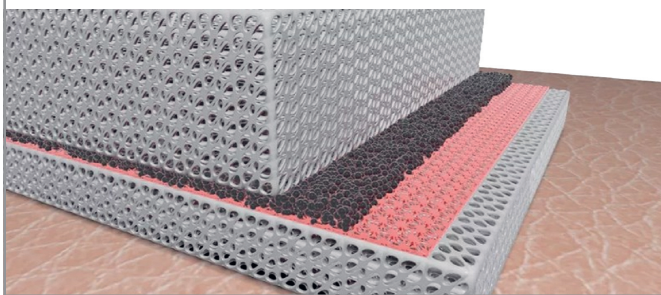
Nature 551, 619. (2017)

Kétoldalú szövet hideg és meleg napokra

Amerikai tudósok olyan új, kompozit típusú anyagot dolgoztak ki, amely ruhaszövetként viselve egyik irányban hatékonyan hűt, a másik irányban pedig fűt. A meleg emberi test mindig infravörös sugárzást bocsát ki, ez nagyjából a felét jelentheti a szokásos hővesztésnek, így szabályozása kulcskérdés a hőérzet szempontjából. A kompozit egyik fele mikrométeres vastagságú szénréteg, amely igen hatékonyan bocsát ki infravörös sugárzást; a másik fele rézből készül, amely aligalig emittál ebben a tartományban. Mindkét réteget speciális nanopórusos polietilénnel fedték be, ez az infravörösben teljesen átlátszó, de a polimer bevonat a rézen csak feleannyira vastag, mint a széntartalmú oldalon. Ha a rézzel befelé viseli valaki a szövetet, akkor a vékony polimer és a réz hatékonyan vezetik a hőt, amelyet aztán a szén kisugároz. Megfordítva a viselés irányát viszont a vastagabb polietilén-réteg jelentős szigetelő hatást fejt ki, s ez akár egy pulóvernél is kellemesebb lehet hideg napokon.

Sci. Adv. 3, e1700895. (2017)

CENTENÁRIUM

W. M. Bayliss: Alcohol: Its Action on the Human Organism *Nature*, Vol. 101, pp. 122–123. (2018. április 18.)

Sir William Maddock Bayliss (1860–1924) angol fiziológus volt. Nevéhez fűződik a gyomorban szerepet játszó szekretin hormon felfedezése, illetve a gyomor- és bélmozgások részletes tanulmányozása. A fentebb idézett közlemény egy könyv ismertetője, ennek utolsó bekezdésében a következő olvasható: “On the whole, it seems to the reviewer that if a man knowing nothing about the question were to pick up this volume he would scarcely be tempted to commence the consumption of alcohol.”

Magvas szűrés

Ivóvíz-előállításra is alkalmas lehet a szűrés módszer, amely során szűrőközegként homokból és a csodafa (*Moringa oleifera*) magjainak kivonatából készült keveréket használnak. Próbakísérletekben az eljárás nagyon hatékonyan távolította el az *Escherichia coli* baktériumokat, így az igen csekély költségigény miatt a fejlődő világ országaiiban a remények szerint akár széles körben is elterjedhet. A magok kivonatában az eddigi kutatások szerint olyan, nagy pozitív töltésű, vízdoldható fehérjék vannak, amelyek elődleges szerepe a baktériumellenes védekezés. Sajnos a magokat közvetlenül nem lehet víztisztításra használni, mert belőlük egyéb szerves anyag is nagy mennyiségben kioldódik. Ezen a problémán segít a homok használata, amelynek felületéhez lényegében csak a védőfehérje kötődik. A szűrő kifejlesztését végző kutatócsoport az eszköz 1 méter magas, 70 centiméter átmérőjű vázozatát is megépítette, amely naponta akár 1000 embert is képes ivóvízzel ellátni.

Environ. Sci. Technol. Lett. 5, 38. (2018)

APRÓSÁG

Mauritius 2015 januárja óta hivatalban lévő, sorrendben hatodik köztársasági elnöke, Bibi Ameenah Firdaus Gurib-Fakim az 1980-as évek végén szerves kémiából szerzett PhD-fokozatot az angliai Exeter egyetemen.

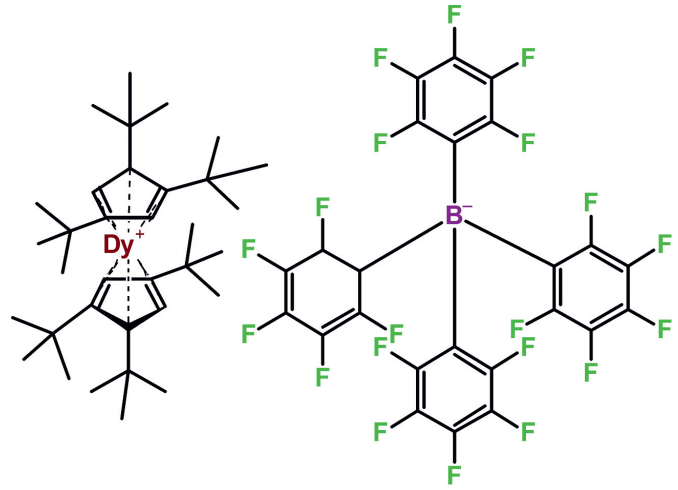
Ha észrevétele vagy ötlete van ehhez a rovathoz, írjon e-mailt Lente Gábor rovatszerkesztőnek: lenteg1206@gmail.com.

A rovatszerkesztő korábbi írásait is tartalmazó blog elérhető a következő internet-oldalon: http://www.inorg.unideb.hu/LenteBlog/index_magyar.html

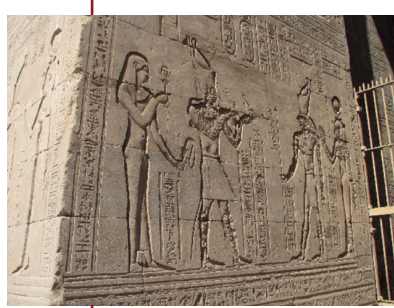

A HÓNAP MOLEKULÁJA

Az ábrán látható diszpróziiumkomplex ($C_{58}H_{60}BDyF_{20}$) a molekuláris mágnesek mintegy 25 éve megismert (általában lantanidákat tartalmazó) családjába tartozik, amelyek a várakozások szerint nagy szerepet játszhatnak majd a jövő információátvitelében. Az ilyen anyagok egyik alapvető jellemzője a mágneses hiszterézis jelensége, amely egyfajta mágnesezési memóriaeffektusnak is tekinthető. A bemutatott vegyület ezt a hatást már 60 K-en is mutatja, amely minden eddig ismert analógnál lényegesen magasabb hőmérsékletnek számít. *Nature* 548, 439. (2017)

Légekörkémia és zavargások az ősi Egyiptomban

Régóta ismeretes, hogy a vulkánkitörések során a levegőbe jutó szulfáttartalmú aeroszolnak a Föld globális időjárására jelentős hatása van. Ennek érdekes új bizonyítékát találták abban a tanulmányban, ahol a grönlandi és antarktisi jégmintákból származó mintákban vulkánkitörések nyomai és a Nílus vízjárásáról i.sz. 622 óta folyamatosan gyűjtött adatok között kerestek összefüggéseket. Egyértelmű volt a korreláció: a jelentős vulkánkitörések után a Nílus nyári áradása átlagosan 22 centiméterrel alacsonyabban tetőzött, mint a kitörésmentes években. A hatást tovább tanulmányozva korábbi történelmi időkre pedig azt tapasztalták, hogy az időszámításunk előtti első három évszázadban a történelmi feljegyzések sokkal gyakrabban említenek zavargásokat a vulkánműködéses években, mint máskor. Ennek a hatásnak a modern korok számára is lehet tanulsága: a Föld lakosságának mintegy kétharmada jelenleg olyan területeken él, ahol a monszonnak jelentős szerepe van a mezőgazdaságban.

Nat. Commun. 8, 900. (2017)

Hipertúlhűtött víz

Amikor a tiszta vizet -5 °C alá sikerül túlhűteni, a fagyás két lépésben történik meg. -20 °C körül egy vékony jéghártya képződik, s az ekkor felszabaduló hő miatt a maradék rész csak kb. -30 °C -on fagy meg. A hipertúlhűtés (hypercooling) az a jelenség, amikor ez a két lépés egyszerre történik meg. Korábbi becslések a víz hipertúlhűtési hőmérsékletét -160 °C közelébe becsülték, ennek kísérleti megerősítése reménytelen feladatnak számított. Új, minden eddiginél részletesebb számítások alapján viszont majdnem 100 fokkal feljebb vették az elméletileg számolt értéket (-64 °C). Eddig a hipertúlhűtési hőmérsékletet csak nagyon kevés anyagra sikerült megmérni, az új eredmények viszont reményt adtak arra, hogy a víz lehet a következő ebben a sorban.

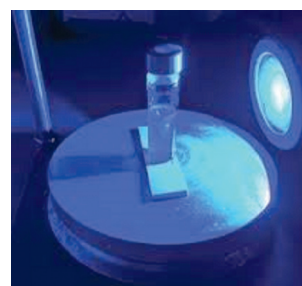
J. Phys. Chem. Lett. 9, 471. (2018)

Villámgyors magreakciók

A villámlások akár természetes részecskegyorsítóként is felfoghatók. A nagy kisülések során elektronok közel fénysebességgel szakadnak ki a molekulákból, és az ebből eredő fékezési röntgensugárzás intenzitása elég nagy lehet ahhoz, hogy „fotomagreakciókat” váltson ki, így szabad neutronok és pozitronok keletkezzenek a korábban még minden kétséget kizáróan nem bizonyított $^{14}\text{N}(\gamma, n)^{13}\text{N}$ folyamatban. 2017. február 6-án Japánban egy vihar egy külön erre a célra készített gamma-sugárzás-detektor közelében haladt el, így ezt az elméletet részletes mérésekkel is alá lehetett támasztani. A pozitronok keletkezését a pozitron-elektron kölcsönhatásban létrejövő annihilációs sugárzás kimutatásával egyértelműen igazolták.

Nature 551, 481. (2017)

Megvilágosodott hidrogénizotópcseré

A hidrogén nem szelektív helyettesítése deutériummal vagy tríciummal több különböző kutatási célból is hasznos lehet a gyógyszer-molekulákban. Az ilyen típusú izotópcseré azonban szintetikusán többnyire pont ott nehezen megvalósítható, ahol hasznos lenne: szénhez kapcsolódó hidrogének esetében. Ezért számít nagy előrelépésnek a nemrégiben kidolgozott módszer, amely segítségével nitrogénatom melletti szénatomokon lehet ilyen szubsztitúciót nagy valószínűséggel véghez vinni. Az eljárás lényege egy kimondottan erre a célra kifejlesztett irídiumtartalmú fotokatalizátor használata, amely nehésvizet (D_2O -t vagy akár T_2O -t is) használ izotópporrásként. Az új módszert 30 különböző, a gyakorlatban is használt gyógyszer-molekulán tesztelték, ezek mindegyikében 5 és 9 közötti helyen sikerült lecserélni a hidrogén-1 izotópot.

Science 358, 1182. (2017)